

**De geschiedenis van de
Oude of Pancratiuskerk
te Brummen in beeld**

De geschiedenis van de
Oude of Pancratiuskerk
te Brummen in beeld.

Verzameld en bewerkt door Rien Oosterveen

Als bouwjaar van het oudste gedeelte van de kerk, de toren, wordt het jaar 1402 aangenomen.

Daarvoor stond op die plaats al een kapel en in de 11^e - 12^e eeuw een Romaanse tufstenen kerk.

De toren, gebouwd in laat-gotische stijl, is opgetrokken uit 2 verschillende steensoorten. Het onderste deel bestaat uit tufsteen, het middengedeelte bestaat afwisselend uit lagen tufsteen en baksteen en voor het bovenste gedeelte is uitsluitend baksteen gebruikt.

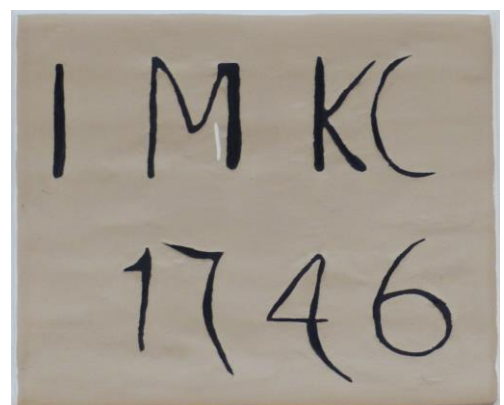
Het tufsteen van de oude Romaanse kerk, waarschijnlijk afkomstig uit Bentheim, is hierbij gebruikt.

De eerste verbouwing heeft plaatsgevonden in 1451.

Een ronde steen met dit jaartal boven de preekstoel herinnert hier nog aan.

Een steen met het jaartal 1746 naast het oostvenster duidt op een andere verbouwing.

Op twee afbeeldingen is te zien dat de kerk vroeger beschikte over een naaldspits. De eerste drie gewelven dateren uit 1402, het hogere koor is later aangebouwd.

Bovenstaande tekening⁽¹⁾ van een onbekende kunstenaar draagt het opschrift: "kerk te Brummen, tussen Zutven en doesburg" en is gemaakt omstreeks 1750.

De aquarel hieronder, waarvan een reproductie in de consistorie hangt, is uit 1794. Hierop is onder het tweede raam de ingang van de kerk te zien.

KERK TE BRUMMEN.

Photo naar een aquarel door H. Revelman 1794.

Alleen het eerste kruisribgewelf is nog bewaard gebleven. In de kraagstenen tegen de toren aan zijn de oudste beeldjes van de kerk te vinden. Eén met open mond en één met gesloten mond.

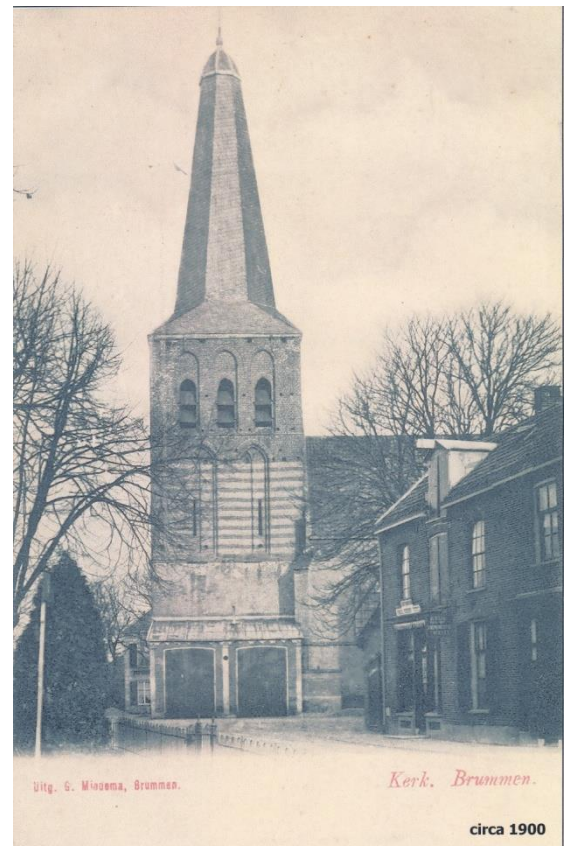
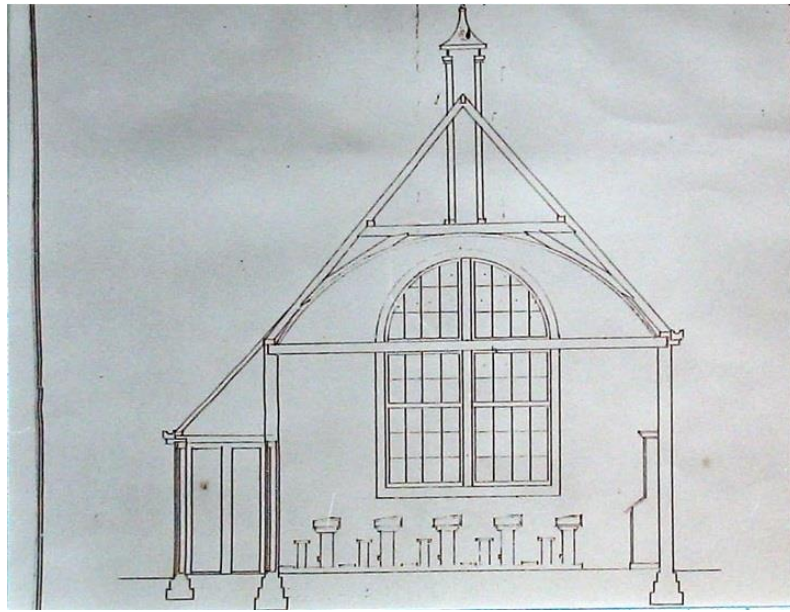
In het najaar van 1704 was het dak van de kerk al een keer ingestort en in 1807 verkeerde de kerk ook in een heel slechte toestand. Omdat er weer een gewelf dreigde in te storten, was er bij veel mensen angst om naar de kerk te gaan. Er volgde wel een verbouwing, maar door de beperkte middelen werd dit slecht uitgevoerd.

Op 16 januari 1818 verloor de kerk bij een storm de bovenste 30 voet (ongeveer 9 meter) van de toren. Vanwege de slechte financiële positie besloot de gemeenteraad zich tot de Koning te wenden. In 1819 werd een bedrag van f 1500,00 beschikbaar gesteld en daarna kreeg de kerk een toren met zijn bolle hoed.

Ook in 1830 en 1878 werden nog verbouwingen uitgevoerd.

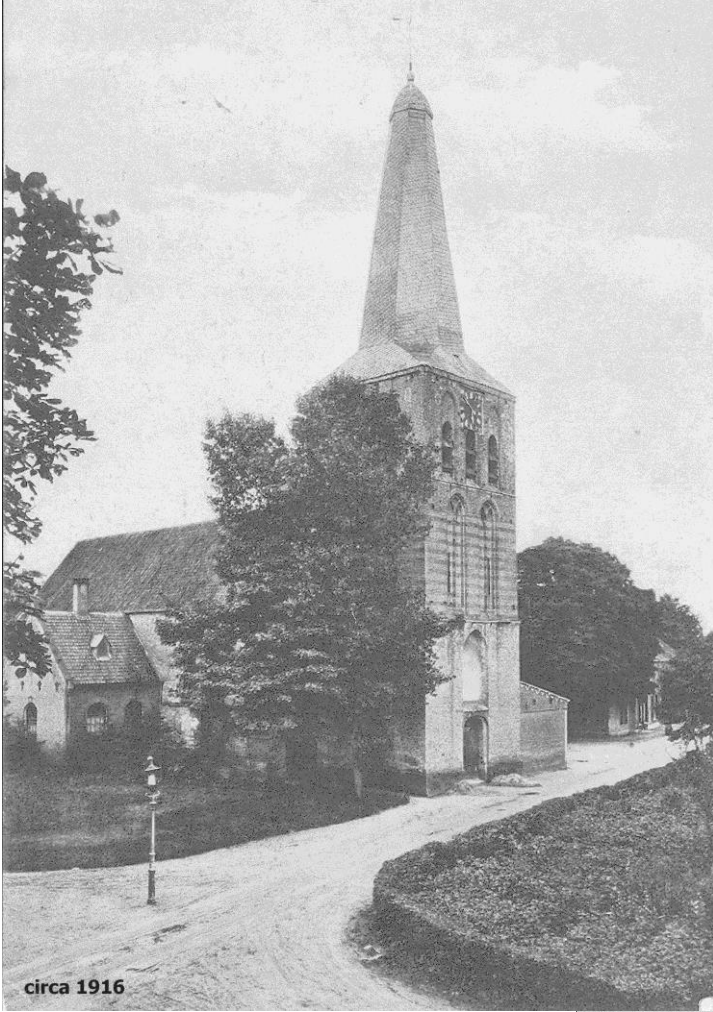
In 1707 en 1711 werd er geklaagd dat de koster duiven hield op de kerkzolder. Dit werd hem verboden en als tegemoetkoming kreeg hij een schadevergoeding van f 10,00 per jaar.

In 1706 kwam er een verzoek van de schoolmeester om de gerfkamer (de kleedkamer van de predikant) tot schoollokaal te mogen inrichten. Dit werd geweigerd, omdat de ruimte hiervoor te klein was. Tot 1711 werd de school gewoon in de kerk gehouden. In 1711 werd de gerfkamer afgebroken en werd er een schoolkamer gebouwd. Het eerste schooltje van Brummen werd later consistorie. Tegen de toren kwam het brandweergebouwte en de stalling van de lijkkoe.

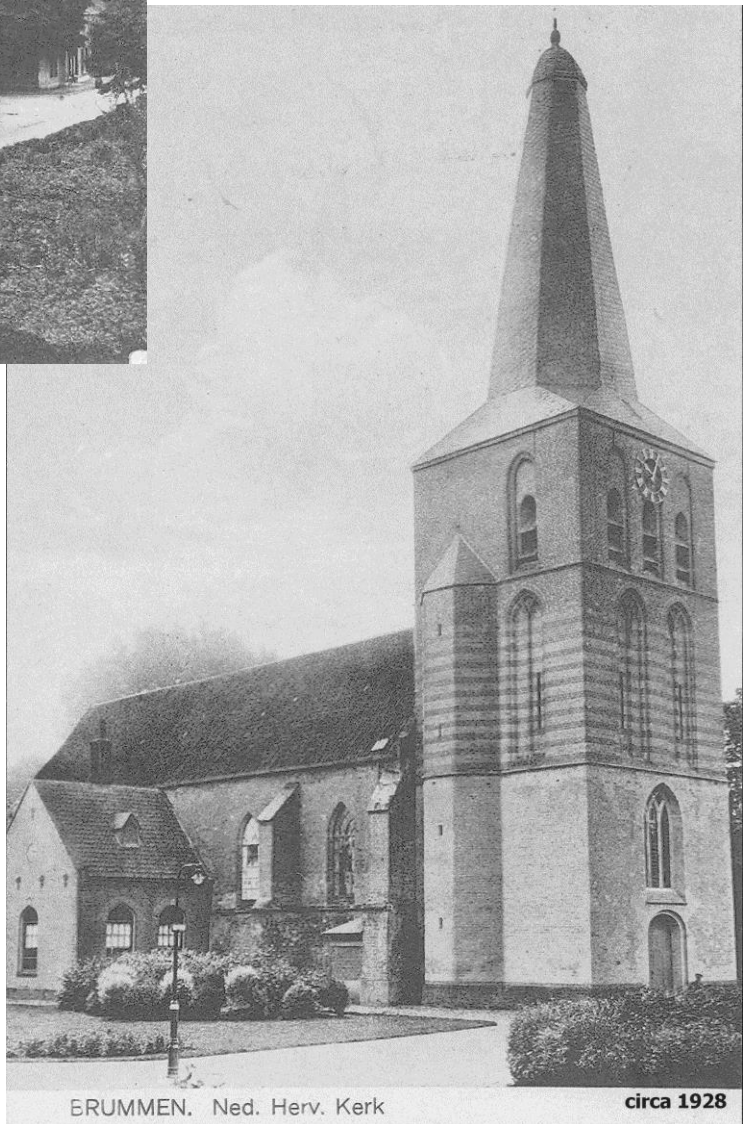

Brummen
Ned. Herv. Kerk

circa 1916

BRUMMEN. Ned. Herv. Kerk

circa 1928

Kerkstraat

Brummen

E J D

circa 1905

Uitg. G. C. v. Deventer, Brummen. Foto S. Trompetter, Deventer

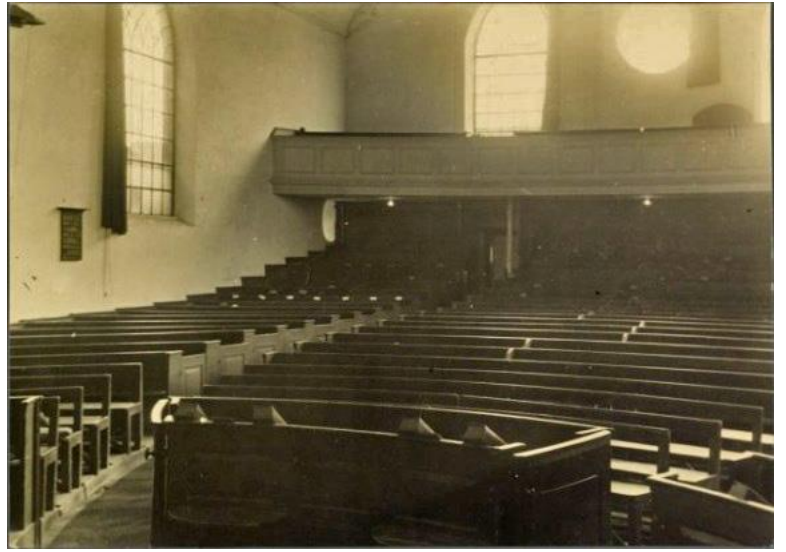

In 1937 volgde een verbouwing die de kerk het huidige uiterlijk gaf. De kerk werd uitgebreid met een zuidbeuk met 2 portalen met ingangen en daartussen de consistorie.

Het orgel kwam boven de consistorie en de oude plaats van het orgel werd afgesloten met een glas-in-loodraam. De doorgang naar de oude kerkekamer aan de kant van de kerkzaal is nog steeds zichtbaar en de nis aan de kant van de toren was vroeger de ingang van de kerk.

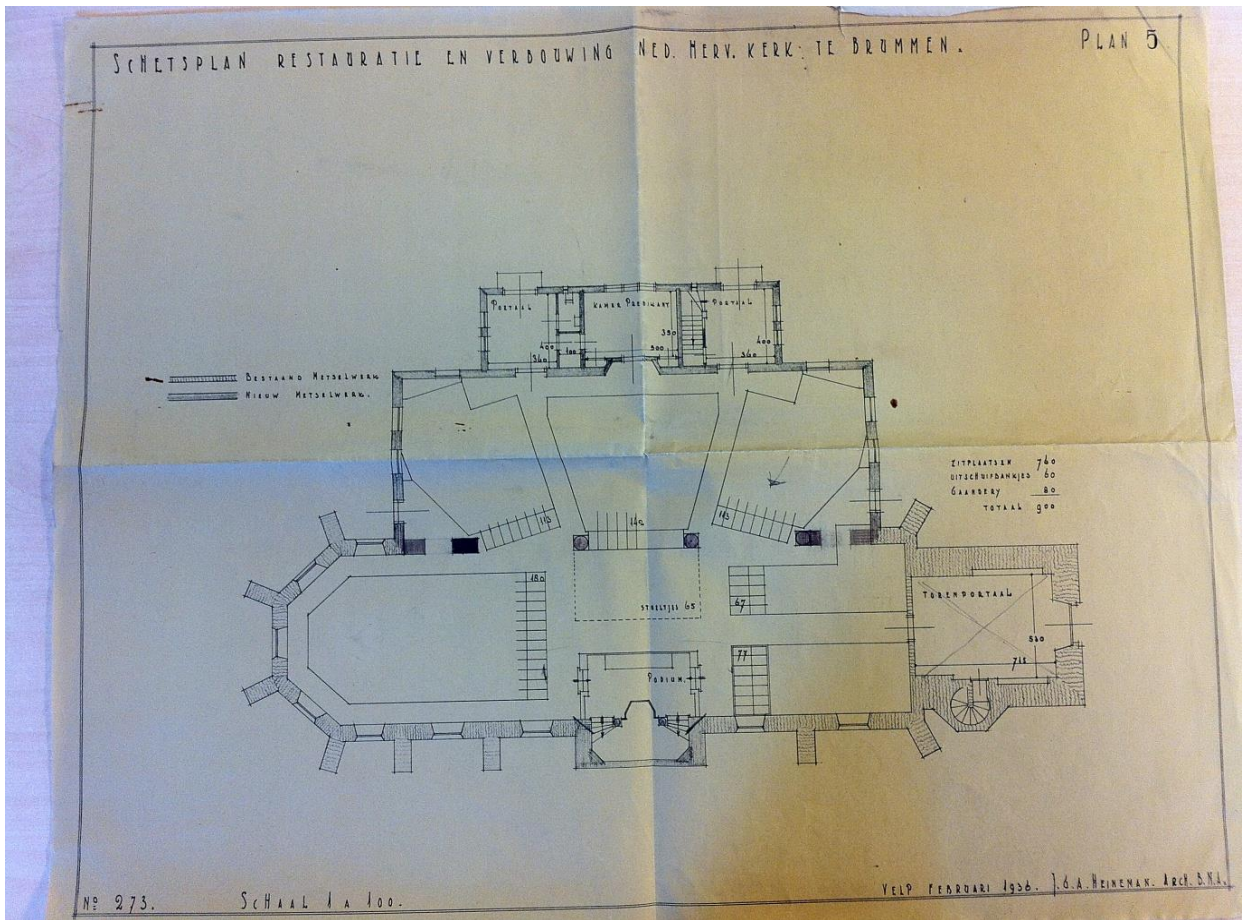
Door de burgerlijke gemeente werd toegestaan om het cachot, dat zich in de toren bevond, te verwijderen.

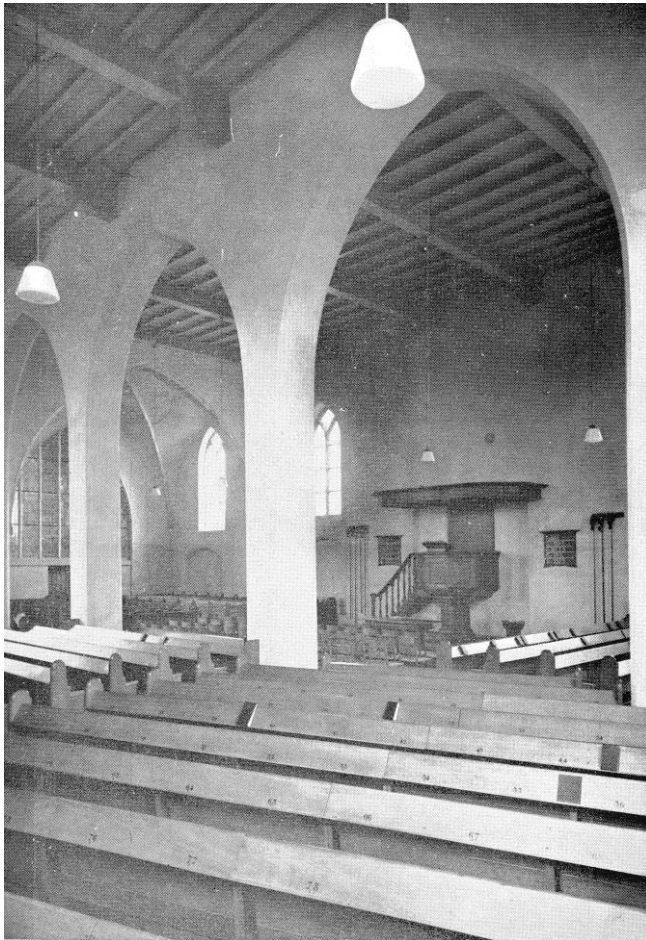

Foto's uit de tijd van deze verbouwing van ds. Mudde, predikant van 1930 tot 1946. Behalve fotografie had ds. Mudde nog een hobby, of het ambt van predikant was in die tijd wel heel gevaarlijk .....

Model Fbis. No. 8 (1)

Gemeente **BRUMMEN**

BON voor aflevering van een cilinder revolver (2)

door firmu d. d. Deelwaert, zaak te (3)
Brummen, (3)

aan Th. Joh. Eluudde (4)
Predikant te Brummen 225 (4)

bevoegd als houder van bijzondere machtiging (5)
13, nr. 169, der gemt: Brummen. (5)

Deze bon is voor aflevering geldig tot 24 juli 1934 (6)

BRUMMEN (7), den 24 juli 1934 (8)

Het hoofd van plaatselijke politie der gemeente **BRUMMEN** (9)
voor eeren.
en chef. veldwacht
Stuyvenberg

N.B. De bon moet door dengene, die daarop een vuurwapen aflevert, hetzij wapenhandelaar of particulier, terstond worden ingenomen, op de rugzijde van zijne handteekening en van den datum der aflevering worden voorzien en worden bewaard.

(1) Ook het nummer, waaronder het door de politie wordt afgegeven.
(2) Omschrijving (zoo nauwkeurig mogelijk) en aantal (in letters) van de vuurwapenen.
(3) Naam, kwaliteit en woonplaats van den persoon, die het (de) vuurwapen(en) zal afleveren.
(4) Naam, voornaam, beroep en adres van den houder.
(5) Invallent: houder van eene bijzondere machtiging, van eene (grootte) jachtakte, enz. (zie art. 6 Vuurwapenwet 1919).
(6) Datum, waarop de geldigheid ophoudt.
(7) Gemeente van afgifte.
(8) Datum van afgifte.
(9) Handteekening van het hoofd van plaatselijke politie of van dengene, die hem vervangt.

8741
C.V.C.B.

De laatste verbouwing heeft plaats gevonden in 1989. Door het koor met een vouwwand af te sluiten ontstond een grote vergaderzaal en aan de oost- en westzijde kwamen een keuken en een ruimte voor de jeugd. De pilaren werden afgeslankt en rondom werd een galerij aangebracht.

Grafzerken

Tijdens de voorbereidingen van de verbouwing van 1937 werden 2 grafkelders ontdekt. Aan de kant van de toren ontdekte men de grafkelder van de familie Van Heeckeren, die op Huize De Rees in Leuvenheim heeft gewoond. Ter hoogte van de ouderlingenbank werd een tweede, grote grafkelder ontdekt, waarop echter geen steen was geplaatst. Besloten werd om 4 zerken onder de toren aan te brengen, o.a. van Jan van Mekere (overleden 19 maart 1543) en "syn hvisfrow Joffer Hadewich van Bemmel (overleden in 1564) en Scholtus Noordink (burgemeester van Brummen).

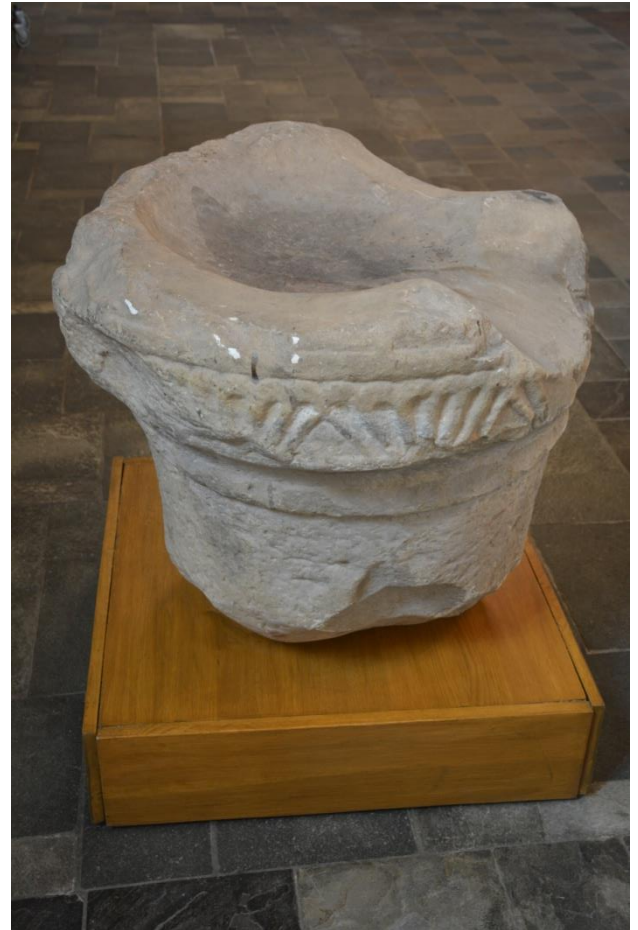
In de muur van het koor zijn 2 gedenkstenen ingemetseld van Johanna van Heeckeren (echtgenote van Coenraad van Housz tot de Rees), waarop de wapens van 16 kwartieren (de wapens van hun voorouders) staan afgebeeld.

Doopvont

Het restant van het doopvont⁽²⁾ dat in de kerk staat is waarschijnlijk nog afkomstig uit de oude tufstenen kerk die hier vroeger heeft gestaan.

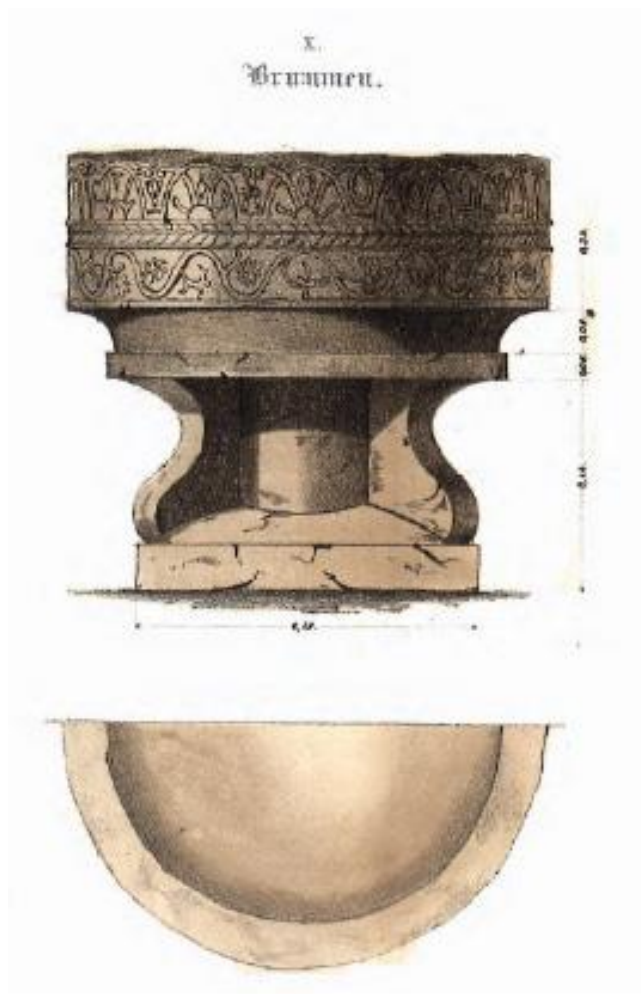
De tufstenen doopvonten werden gemaakt in de bouwplaats van de steengroeve in de omgeving van Bentheim. Gezien het model en de geometrische versiering dateert dit Romaanse doopvont waarschijnlijk uit de periode 1150 - 1200. Bij de reformatie zijn veel van deze doopvonten kapotgeslagen of kregen een andere functie. Dit doopvont is jarenlang gebruikt voor het slijpen van messen en als standaard voor de koster.

Het koperen doopbekken dat tot 2016 werd gebruikt, komt uit 1818.

Tot de verbouwing van 1937 heeft er nog een derde doopvont in de kerk gestaan.
De Kronijk van het Historisch Genootschap te Utrecht schrijft in 1858:

Doopvont te Brummen. Volgens den heer Baron van Ittersum heeft de bovenrand zeer veel geleden, als hebbende sedert onheuglijke tijden steeds gediend om schoppen, bijlen en andere gereedschappen te slijpen. In 1848 of 1849 is dit stuk achter eene schuur op de Wierse, landgoed van de familie van Heeckeren, gelegen in het graafschap Zutphen tusschen Vorden en Ruurloo gevonden. Het is niet op te sporen van waar of hoe zij is gekomen, nog minder in welke kerk zij gestaan heeft. De vont is van Bentheimer steen, zoo verre zichtbaar is, uit een stuk gehouwen. In het midden van de kom zit een ijzeren bout, waar toe die dient kan Z.H.G.W. niet nagaan. De vorm is rond, even als de dunnere voet, welke door vier consoles versterkt wordt.

Dit doopvont is in de tijd van de verbouwing van 1937 geschonken aan de familie Würfbain, bewoners van landgoed De Heuven in Rheden, waar het nu als plantenbak dienst doet in de tuin van het Noorse huisje.

Zitplaatsen

Tot 1795 vervulden de ambtsjonkers, de bestuurders van de gemeente, een belangrijke rol bij het beroepen van predikanten en bij het toezicht op kerkmeesters en diakenen. Zij waren dan ook in het bezit van een eigen bank in de kerk, voorzien van hun wapenborden. Na de scheiding van kerk en staat moesten alle wapenborden uit de kerk worden verwijderd, maar het "eergestoelte" bleef eigendom van het ambtsbestuur. Ook de gewone burgers waren in de gelegenheid om een zitplaats te kopen. Na de restauratie van 1937 werd de rangschikking veranderd. Voor die tijd waren de duurste plaatsen achterin de kerk, nu kwamen de duurste plaatsen (f 5,00) voorin de kerk en kostten de plaatsen achterin f 1,00. Met de verbouwing werd ook de voetverwarming aangelegd. Daarvoor werden voor aanvang van de dienst warme stoven in de kerk gebracht. Enkele jaren na de restauratie werd een rood licht aangebracht op de kansel. Dit licht werd enkele minuten voor aanvang van de dienst aangedaan door de koster, ten teken dat men ook op de verhuurde plaatsen kon gaan zitten. Nog steeds is te zien of een zitplaats verhuurd was. Als teken werd namelijk een koperen punaise onder het plaatsnummer in het hout gedrukt.

Het torendrama van 1912

Het verschrikkelijke torendrama te Brummen.

Een onzer Arnhemsche medewerkers schrijft:

We zaten op den vroegen ochtend in den trein van Arnhem naar Zutphen en keken, meer uit gewoonte dan uit nieuwsgierigheid, door de wazige ruiten, toen een der reizigers plotseling opsprong en een drukte maakte als een kikker, die voor het eerst in het jaar den oolevaar ziet. In een oogwenk waren alle hoofden voor het portier gedrongen en keek iedereen in de aangezeven richting: naar den kerktoren der gemeente Brummen. Daar hing, heel hoog in de lucht, aan het kruis, een menschelijke gedaante. En men verdiepte zich in gissingen, of hier zoo vroeg in den ochtend reeds een leidekker zou bezig zijn en wat die dan aan het kruis zou te maken hebben. Een der aanwezigen meende, dat het een werkmans kon zijn, die daar door een ongeluk was blijven hangen en nu wachtte op hulp. Maar allen waren het, gedurende den korten tijd dat van uit den trein die toren zichtbaar geweest was, eens geworden, dat daar een mensch hing.

Daar ik geenszins gepresseerd was en met een volgenden trein zonder bezwaar mijn reis zou kunnen voortzetten, besloot ik maar uit te stappen om dit merkwaardige geval even nader te onderzoeken. Misschien ook was het mogelijk, dat in het dorp zelf het ongeluk nog niet bekend was, want, al staan de menschen in de dorpen gewoonlijk vroeg op, dan kijken ze toch niet altijd het eerst naar het haantje van den toren, waar meestal niets bijzonders en altijd hetzelfde te zien is.

Echter, men had in het dorp wel degelijk uitgekeken, ook naar den toren. Ternauwernood was het eerste schemerlicht doorgebroken, of hier was een dakraam, daar een achterdeur opengegaan, opdat de nuchtere bewoner den eersten indruk van den naderenden dag, het weerbericht van den hemel zelf zou kunnen aflezen en in verband daarmee den torenhaan waadplegen voor de richting van den wind. En zie, het kon niet missen, of bij allen was de eerste uitroep:

— „Wat 's dèt? Hengt daar wat an d'n toorn?"

Al spoedig waren de menschen de straat opgelopen. De een wekte zijn huisgenooten, een ander zijn buren, een derde zocht den veldwachter. Hier meende men, dat het de leidekker was van het dorp, daar had men zelfs gezien dat hij zich nog bewoog. Men begon te roepen en te schreeuwen; maar dat baatte niet, want de afstand naar boven was te groot.

Toen kwam op een drafje de veldwachter aan. Allemaal mee, eerst naar de woning

van den leidekker; die lag nog onder de wol. Hij hing dus zelf niet aan den toren, — redeneerde men logisch — maar hij moest er toch uit, want hij alleen kon daar boven bij komen. Bovendien hij wist waar de sleutels van den toren waren. Het duurde geruimen tijd, voor de leidekker, die nog erg slaperig deed, goed had begrepen, wat er

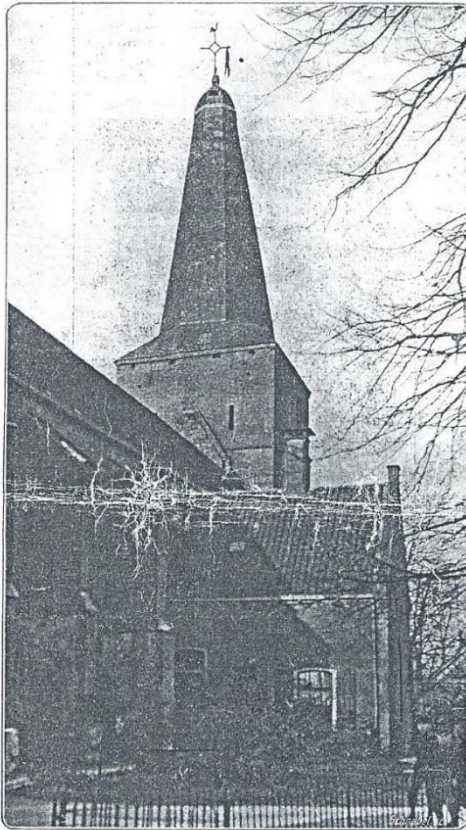
alweer geruime tijd voor ook deze man wist, wat er eigenlijk gebeurd was. Het bleek echter niet mogelijk van den opzichter de sleutels los te krijgen; want zoo beveerde hij, als er iemand aan den toren hing, dan moest die van buiten aan gewaaid zijn, daar de sleutels sinds den vorigen avond niet afgegeven waren geworden en in zijn instructie dan ook stond, dat hij de sleutels niet aan derden afgeven mocht. Toen men den man had duidelijk gemaakt dat dit er nu toch minder toe deed, dat men daar later wel over spreken kon, als men maar eerst hulp had geboden aan den ongelukkige, liet hij zich eindelijk bewegen en begaf men zich naar den ingang.

En zie! Aan de binnenzijde der groote deuren bevond zich een groot papier, met potlood beschreven in 't Fransch: de beruchte Parijsche autoboef Bonnot, door den grooten ljer der politie in het nauw gebracht, had hier een einde gemaakt aan zijn leven en dat gedaan, zooals het een goed en bekwaam inbreker betaamt: boven in een ontoegankelijken toren.

Groote sensatie onder de omstanders. De autobandiet was dus in hun dorpje geweest; als zij dat geweten hadden! Een spijtige trek om des veldwachters mond; hij zou hem zoo graag levend gevangen hebben en nog liever de 100.000 francs, die de Parijsche Justitie als belooning uitgelooft heeft! En terwijl de leidekker en de veldwachter in den toren naar boven klommen, verspreidde zich het gerucht door het heele dorp; zoodat in een kwartiertje gansch de gemeente stond uit te kijken naar de bevrijding van den Franschen schelm.

Het klimmen naar den toren-top duurde langer dan een kwartier, zoodat vele kijkers moe werden van het staren; maar daar men niet wist, of er nog leven in den autoboef zat, was er spanning genoeg. Eindelijk zag men het hoofd van den leidekker boven het geopende luik uitkomen; het was of men iets hoorde roepen. Er werd een lange stok naar buiten gestoken, een viaggestok! Helaas, die was niet lang genoeg! En wat wilde men met zoo'n stok? Daar kwam een langere stok naar buiten, en voor men goed begreep, waartoe dat diende, zag men beweging in het lichaam en een volgend oogenblik zagen allen het naar beneden tuimelen, langs den toren heen. De beenen hadden de leien nog even geraakt, als hadden ze nog getracht, de vaart te stuiten; maar dat was natuurlijk vergeefs geweest.

De dorpsgrappenmaker had in dezen nacht van de grillige Aprilmaand met bovenmenschenlijke inspanning een groote pop naar boven gearbeid.

..... die zich aan het kruis van den toren opgehangen had.

gaande was. En toen hij zich eindelijk had gekleed en buiten kwam, was de nieuwsgierige menigte tot een grooten stoet aangegroeid. Zij juichte toen zij den leidekker in levende lijve zag en was ten volle bereid hem en den veldwachter naar den toren te volgen. Ook een foto-correspondent van *Het Leven* ontbrak niet, zooals de lezer hierbij ontwaart. De sleutels van den toren moesten bij den gemeente-opzichter gehaald worden. Daar ook hij nog in bed lag, vetliep er

HIGH CLASS PICCADILLY
1 1/2 cents CIGARETTES 2 cents
 Manufactured by **JAMES PLAYFAIR & CO. LONDON.**

Kerkklok

Wie de 42 treden van de eeuwenoude trap op gaat, komt eerst bij de bergzolder. Een volgende trap van 19 treden leidt naar een bronzen luidklok met een diameter van 140 cm, die in 1742, nadat de oude klok was gebarsten, is gegoten door de Amsterdamse klokkengieter Cyprianus Crans. Een kleinere klok die hier ook ooit heeft gehangen is verdwenen. In de klok is de volgende inscriptie aangebracht:

*Me fecit Cyprianus Crans Jansz Amsterdodami anno 1742
Gerhard Caslyn van der Hel
Carel van Essen
Frederik Hendrick Schimmelpenninck van der Oije
Frans Alexander Schimmelpenninck van der Oije
Andries Schimmelpenninck van der Oije
Jonckeren des Ampts Brummen
Weegt 3335 ponden*

In de klok is de letter M aangebracht. Een ingelijst bericht aan de balk geeft hiervan de uitleg:

Monumentenzorg

De Nederlandsche regering heeft een zeer beperkt aantal klokken, als historische gedenkstukken van de grootste betekenis, van vordering vrijgesteld en richt tot de bevelhebbers der militaire macht van andere mogendheden het dringend verzoek deze met een M gemerkte klokken eveneens te sparen.
 's Gravenhage 20 april 1940

Deze klok wordt nog iedere zondagmorgen met de hand geluid.

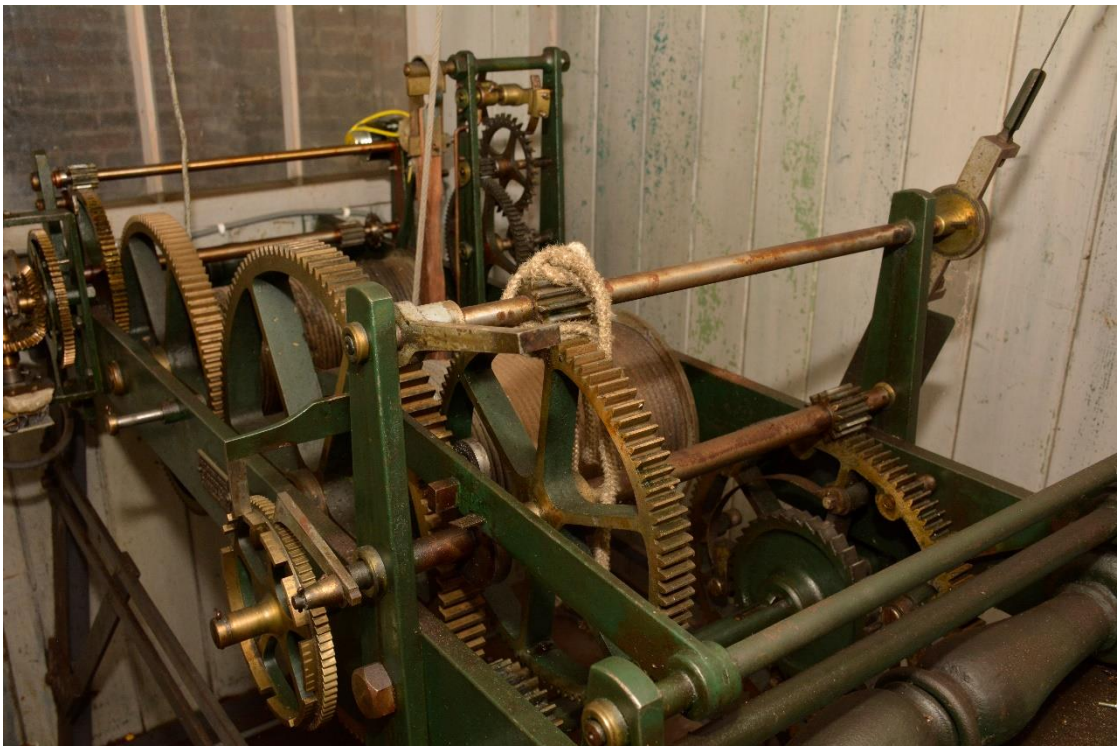
Arie van Bodegom was jarenlang een zeer toegewijde klokkenluider, die van 1966 tot 2008 de Brummense kerkklok 42 jaar heeft geluid.

Tijdens de aardbeving van 13 april 1992 heeft de klok zonder mensenhulp 2 keer geslagen.

Het uurwerk

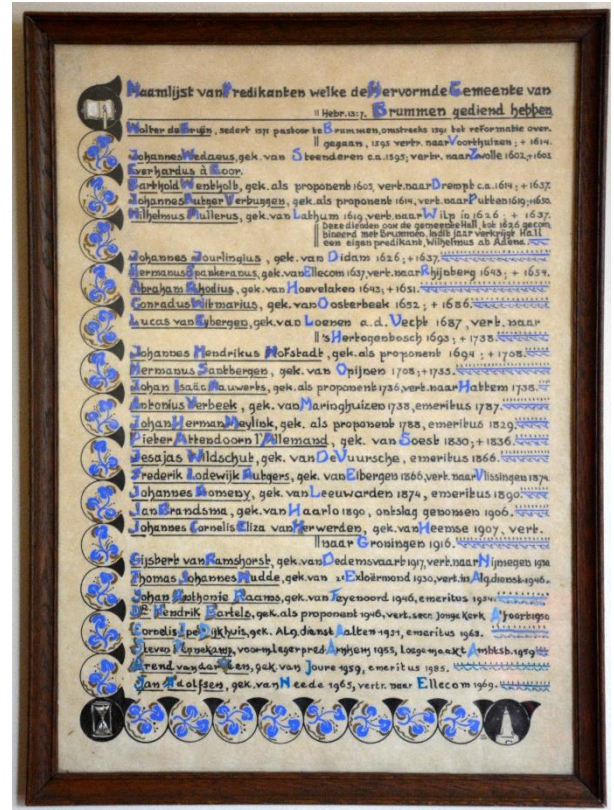
In de tweede helft van de 17^e eeuw werd het uurwerk geleverd door de Zutphense uurwerkmaker Jurrien Sprakel. De timmerman Lubbartus Braakman werd door de burgerlijke gemeente aangesteld om voor f 20,- per jaar het onderhoud te verzorgen. Tijdens een reparatie aan de toren leverde de firma Eijsbouts uit Asten een nieuw uurwerk, omdat het oude uurwerk totaal versleten was. Het nieuwe uurwerk moest 1 keer per week worden opgewonden. De maximale afwijking bedroeg 1 minuut per maand. In 1952 was er blijkbaar een grotere afwijking, want bij de gemeente werd een klacht ingediend door de Gelderse Tram Wegen, dat de mensen de bus misten omdat de kerkklok achter liep. Het huidige uurwerk wordt elektrisch aangedreven, zodat de gewichten geen functie meer hebben.

Predikantenborden

In de consistorie hangen 3 predikantenborden, waarop de namen van alle Brummense predikanten vermeld worden. De eerste naam is Wolter de Bruijn, vanaf 1571 pastoor, omdat de kerk oorspronkelijk een katholieke kerk, gewijd aan Sint Pancratius, was. In 1591 ging de kerk over tot reformatie. In 1595 vertrok Wolter de Bruijn naar Voorthuizen en werd Johannes Wedderius predikant.

Avondmaalszilver

Van 1830 tot 1836 was ds. Attendoorn l'Allemand predikant in Brummen. Na zijn overlijden in 1836 werd een set avondmaalszilver, bestaande uit 2 bekers, 1 schenkkkan, 1 grote en 2 kleine broodschalen geschonken aan de gemeente.

Het bestek en de overeenkomst tussen kerkvoogdij en orgelbouwer is in 1844 ondertekend door de heren Cromhout, van Ittersum en Holtgräve.

Toen het orgel in 1846 werd opgeleverd, was de kerk aanzienlijk kleiner. Het orgel zal in die tijd dan ook aanzienlijk krachtiger hebben geklonken

De eerste organist, J.L. van Eck, kreeg in 1848 te horen dat hij niemand op het orgel mag toelaten. Aanleiding voor deze waarschuwing was het feit dat de kerk daarvoor aan een groot brandgevaar was ontsnapt door het "wegwerpen van een brandende sigaar of een zoogenaamde lucifer". De eerste instructie voor de organist en de orgeltrapper (voor de windvoorziening) dateert van 1866. Zij mogen zich gedurende de godsdienstoefening niet van het orgel verwijderen. Misschien was die bepaling wel nodig, omdat de preken soms erg lang duurden en het Kromhout dichtbij was.

Als gekeken wordt naar de grootte van het instrument, dan valt op dat aan elk van de manualen een zeer complete set registers is gekoppeld. Dit maakt het Holtgräve orgel in Brummen tot één van de meest uitgebreide dorpsorgels uit de zeer wijde omgeving.

Opmerkelijk is de 2-voetsfluit op het hoofdwerk. Zelfs op grotere orgels komt dat niet vaak voor. Ook de aanwezigheid van zowel een cornet op het hoofdwerk, als een sesquialter op het nevenwerk is tamelijk uitzonderlijk.

In de jaren zestig verkeerde het orgel in zeer slechte staat. Er werd serieus overwogen om een nieuw, elektronisch orgel aan te schaffen, maar in 1969 werd toch besloten tot restauratie over te gaan. In 1989 bracht de orgelcommissie van de NH kerk een rapport uit, waaruit bleek dat het orgel steeds meer gebreken begon te vertonen. Dankzij overheidssubsidie en de kerkenmarkt kon deze laatste restauratie doorgang vinden.

Hoewel het orgel technisch gezien een zelfstandig pedaal met 2 registers heeft, is het in de praktijk gebruikelijk om het pedaal te koppelen aan het hoofdwerk. Door deze koppeling wordt tijdens het indrukken van een pedaaltoets ook de bijbehorende toets van het hoofdwerk naar beneden getrokken.

In 2017 is de laatste restauratie uitgevoerd. Om de kosten te sparen is de hulp van een aantal vrijwilligers ingeroepen. Alle pijpen van het orgel, meer dan 1500, bestaande uit een legering van lood en tin, werden schoongemaakt en zo nodig gerestaureerd.

Foto's uit archief van Protestantse Kerk Brummen,
Henk Robben, Jan Loonstra en Rien Oosterveen

- (1) Foto RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag
- (2) Bentheimer doopvonten en wijwaterbekkens in Nederland - Regnerus Steensma

Mede mogelijk gemaakt door de Culturele Stichting Brummen

Mei 2018

